

Välis-Eesti arhiivide suvekoolist

Arhiivitööd valgustav suvekool “Eestlaste kultuuripärand võõrsil” leidis aset 21.–25. augustil 2007 Võrumaal Rõuge külje all Kokel. Haridus- ja teadusministeeriumi rahastatava rahvuskaslaste programmi toetusel toimunud suvekooli idee oli tutvustada arhiivide kogumist, korrastamist ja säilitamist Välis-Eesti arhiivide pidajatele, kes sageli üksnes entusiasmist ja erialaste eelteadmisteta eesti arhiiviainest võõrsil hoiavad. Korraldajate rõõmuks kogunes huvilisi oodatust märksa rohkem, ligi 25 arhiivitöötajat-vabatahtlikku väljastpoolt Eestit, peamiselt Ühendriikidest, Kanadast, Austraaliast, Rootsist ja Venemaalt, aga ka Soomest, Lätist, Saksamaalt ja Ühendkuningriigist. Lisaks kaugel kodumaale jõudnutele osales suvekoolis kümnekond Eesti mäluasutuste teenistajat. Lektoritena astusid kolmel tööpäeval üles Rahvusarhiivi spetsialistid, valgustades eeskätt kogude korrastamist, kirjeldamist ja säilitamist, ülevaatlikult tutvustasid kogumispaike ja -võimalusi aga ka kolleegid Kirjandusmuuseumist, Eesti Rahva Muuseumist ja Tallinna Ülikooli Akadeemilisest Raamatukogust. Ühtekokku väisas suvekooli poolsada inimest, keda avahõltsid Jüri Valge haridus- ja teadusministeeriumi, Priit Pirsko Rahvusarhiivi ning Piret Noorhane Välis-Eesti arhiivide töörühma poolt.

Kolm tihedat tööpäeva juhatas sisse saabumispäeva õhtul aset leidnud diskussioon “Väliseestlus? Pagulus? Diasporaa?”. Kodu- ja väliseestlasi ühendava sobilikumini termini üle arutlema kutsutud väitlusringis osalesid Tartu Ülikooli kirjandusprofessor Tiina Kirss, arhiivinduse professor Aadu Must, Eesti Arhiivi Austraalias juhtiv Maie Barrow ja mõttevahetust vedanud Kirjandusmuuseumi direktor Janika Kronberg. Lähtudes isiklikust võõrsil elamise kogemusest või kokkupuutest eestlastega Eestist eemal, olid väitlejad üpris üksmeelsel arvamusel nimetuse sobivusest, kui sel nimel pole küljes sihiteadlikku negatiivset märki ega jäika vahetegemist “meie” ja “nemad” skaalal. Kohanemisvõime ja paindlik identiteeditaju on aidanud eestlastel kodumaast kaugel seni püsima jääda. Kas ja kuidas suuda-

vad noorema põlve eesti kogukondade liikmed eestlust võõrsil säilitada, on eraldi diskussiooni vääriiv teema. Vanem põlvkond väliseestlasi on eestluse asukohariikides kestmise suhtes pigem positiivselt meelestatud, küll aga arvates, et mõisteline veelahe kodu- ja väliseestlaste vahel peaks kaduma, sest mõlemat soovivad rahvus, keel ja identiteet olla eestlane. Väliseestluse ajaloo ja identiteedi teemal saab huviline sisuka ülevaate Tartu Ülikooli loengukursuse “Väliseestlased” trükisõnas avaldatud artiklitest (vt. Eesti Päevalehe ühiskondlik-poliitiline ajakiri Mõte 03.07.2007).

Suvekooli esimesel õppepäeval tutvustasid mäluasutuste esindajad kogumisvõimaluste ja -tingimuste kõõgipoolt. Anne Valmas TLÜ akadeemilisest raamatukogust ja Merike Kiipus Kirjandusmuuseumi arhiiviraamatukogust rõhutasid võõrsil välja antud eestikeelse kirjastõna tõsist kultuuriloolist väärtust eesti ajaloo uurijaile, tuues näiteks aeg-ajalt kodumaale jõudvaid trükiseid, mille ilmumisest ei ole teatud. Kõik teadaolevad eestlaste poolt võõrsil koostatud trükised on koondatud Välis-Eesti isikuloolisse andmebaasi VEPER (leitav TLÜ kodulehelt). Eesti Kultuuriloolise Arhiivi juhataja Piret Noorhane rääkis praktikistele ja lihtsatele näidetele tuginedes, mida isikuarhiivide kogumisel tähele panna ja kuidas kogunenud ainesest kultuuri- ja ajalooliselt väärtuslikku välja noppida. Tiit Kravtsev Riigiarhiivi kogude osakonnast tõi näiteid arhiivi vastu võetud Välis-Eesti organisatsioonide kogudest, Rahvusarhiivi hindamis põhimõtetest kogude vastuvõtmisel ning kogude vastuvõtu käiku. Eelkõnelejat täiendas Birgit Kibal teemakohaste Rahvusarhiivi juhiste ja veebiviidete tutvustamisega. Anu Korb Kirjandusmuuseumi rahvalaule arhiivist tegi ülevaate pere- ja kogukonnatraditsioone hõlmavast ainesest, kogutuna uurimiskäikudel Siberi eestlaste juurde. Lõpetuseks andis Eesti Rahva Muuseumi peavarahoidja Riina Reinvelt asjatundlikke juhtnõure, millest lähtuda elulooliste mälestuste ja esemelise kultuuripärandi kogumisel.

Päeva teise poole täitis Välis-Balti arhiiviportaali tutvustus. Portaali loomise vajadus koorus 2006. a. suvel Tartus toimunud rahvusvahelisel Välis-Balti arhiivikonverentsil (vt. ülevaadet Tuna 2007, nr. 1). Balti kultuuripärandi hoiupaiku üle maailma tutvustava infokanali mõte on anda huvilisele kiire teadmine arhiivide, muuseumide ja raamatukogude kontaktidest (viited kodulehtedele) ning vahendada teavet tulevastest ja toimunud sündmustest

(konverentsid, koolitused), samuti anda teada stipendiumidest ning avada asjakohaste küsimuste-vastuste jaoks foorum. Nüüd, aasta hiljem, on Eesti mäluasutuste esindajate töörühma initsiatiivil portaali ettevalmistustööd tehtud ning loodava suhtluspaiga ülesehitus siskaaardi kujul valminud. Tehnilisi töid on alustanud firma Portal Invest OÜ, kasutades Saurus CMS sisuhaldustarkvara. Portaali jõudev info saab olema nii inglise keeles kui ka eesti ja teistes Balti keeltes (sisu osas riigiti mõistagi erineb), ning selle ingliskeelse nimena on välja pakutud *Baltic Heritage Network* (kodulehe aadressina www.balther.net). Arhiiviportaali kõrval on alustatud Välis-Eesti arhiivide kodulehede loomisega paigus, kus oma kodulehte veel ei ole – näiteks saab lähiajal kodulehe Eesti Arhiiv Ühendriikides. Huvilistel oli suvekoolis võimalus tutvuda selle lehe testversiooniga ning spetsialisti juhendamisel õppida tundma vastavat tarkvara ja sisestusmoodulit.

Tähelepanuväärsel MRP 68. aastapäeval, 23. augustil kõneles alustuseks Filmiarhiivi direktor Ivi Tomingas fotode korrastamise ja säilitamise teemal. Seades eesmärgiks, et igaüks oma fotokoguga iseseisvalt hakkama saaks, ei agiteerinud koolitaja fotokogusid Filmiarhiivile üle andma, vaid soovitas arhiivi poole pöörduda tehniliste tööde tegemiseks ja nõu saamiseks. Ligi kolm tundi kestnud õpetuse käigus anti suuniseid, millest fotokogu korrastamisel alustada, mis on peamised fotode tüübid ning mis tingimustel on fotosid kõige mõistlikum säilitada. Fotode suurimad vaenlased – tolm, näpjaljed, valgus ja ebastabiilne keskkond – jäid ilmekate näidete varal igale kuulajale kindlasti alatiseks mällu. Samas võis kergendusega kogeda, et neist tüütutest nähtustest võib lahti saada lihtsate võtete ja käepäraste vahenditega, näiteks kasutades puuvillaseid kindaid, destilleeritud vett, puhast ja kuiva tööpinda ning stabiilset hoiukeskkonda.

Arhiivide korrastamist tutvustasid isikuarhiivide näitel Gristel Ramler Riigiarhiivist ja organisatsioonide arhiivide põhjal Ave Märjama Ajalooarhiivist ning Ülle Narits Viljandi Maa-arhiivist. Riigiarhiivis hoitavad isikuarhiivid on erinäolised, ent mõistagi sarnased korrastamispõhimõtelt. Peamise soovitusena kutsus koolitaja meelde jätta algse korra austamise printsiipi (s. t. korda, mida arhiivi koostanud inimene on ise loonud), järgima ühtseid korrastusvõtteid peamiste sarjade (isikuloolised dokumendid, erialased dokumendid, kirjavahetus, fotod jne.) moo-

dustamisel ning kasutama loogikat ja praktilist meelt iga isikuarhiivi eripära arvesse võttes. Elav arutelu tõusis isikuarhiividele juurdepääsupiirangute seadmise küsimuses – kui üleandja ei sea piirangute näiteks kolmandat isikut puudutavale kirjavahetusele, siis kuigi kõik õigused piirangute seadmisel ja mitteseadmisel kuuluvad alati üleandjale, ei kaitse seadus kolmandat isikut teda puudutava tundliku info avalikustumise osas.

Seltside ja ühingute arhiivide korrastamisel selgitasid koolitajad dokumentide loetelu tähendust ja selle koostamise viisi, arhivaalide loetelu ning iga üksikdokumendi teabe- ja tõestusväärtuse kriteeriume hindamaks, kas just see dokument väärib talletamist või mitte. Teema meeleolukaks lõpetuseks kujunes praktiline arhiivikorrastuse ülesanne lahtistest dokumentidest sarjade moodustamise eesmärgil. Lektorite heameeleks tulid kõik koolitatavad ülesandega toime ning aktiivset arutelu jätkus veel mitmeks öhtutunniks, mil vastupidavamad said osa ka Filmiarhiivi filmiprogrammist 1989. a. Balti keti kaadritega. Infovahetuse korras tutvustas Minnesota Eesti Seltsi esimees Kalju Kubits stipendiumit *Hildegard and Gustav Must Graduate Fellowship in Estonian American Studies*, mida on võimalik olnud taotleda juba kolm aastat, kuid millele seni ei ole Eestist ühtegi avaldust tulnud. Stipendiumi tingimuste üle on võimalik uurimiskeskusega nõu pidada ja soovikohasele kokkuleppele jõuda. Info on kättesaadav Minnesota Ülikooli immigratsiooni-alajaloo uurimise keskuse kodulehelt www.ihrc.umn.edu.

Suvekooli viimasel päeval oli vaatluse all arhivaalide säilitamine ning ohuplaneering Ajalooarhiivi spetsialistide Koidu Lauri, Jaan Lehtaru ja Ruth Tiidori esituses. Lisaks säilitusvaldkonna põhimõistetele, ennetava säilitamise olulisusele ja säilituskorraldusele Eesti mäluasutustes räägiti arhivaalide kahjustumise põhjustest ja tagajärgedest, kahjustuste kõrvaldamisest, optimaalsest säilituskeskkonnast, arhiivipüsivatest materjalidest, hoildate turvalisusest ja veeõnnetuste likvideerimisest. Osavõtjate seas tekitas suuremat huvi küsimus niiskuse ja temperatuuri vahekorra – kumb on olulisem stabiilne hoida? Säilitajate sõnul tuleb stabiilselt madalana hoida nii temperatuuri kui niiskust, paberis toimuvaid füüsikalisi reaktsioone silmas pidades on aga olulisemgi niiskuse stabiilsuse tagamine. Arhiivipüsivate materjalide (paber, papp, seadmed, pastakad, pliiaatsid) ja puhastusvahendite (tolmulapid,

käsnad, kustutuskummid jm) tutvustuse juures panid lektorid kuulajaile südamele uurida aktiivselt oma asukohariikides pakutavaid tooteid ja neid kasutada, kuivõrd Eestist on toodetega varustamisel ülimalt keeruline kaasa aidata. Päeva ja ühtlasi kogu seekordse suvekooli sisuosa meeleolukaks lõpetuseks oli osalejate kindlal meelel ja häälel välja öeldud tõdemus: “Läheme tagasi koju ja hakkame [arhiive] koristama!”

Nii osalejate kui ka korraldajate hinnangul läks esimene katse praktiliste õppuste ja loengute najal arhiivitöö põhitõdesid tutvustada igati tükkesse. Seda enam, et kaugelt saabunud oli suurepärase võimalus arhiivide spetsialistidega mõtteid vahetada ja nõu küsida ka loengutevälisel ajal, lõuna- ja õhtutundidel. Teades, et paljud eesti pärandit talletavad välisarhiivid püsivad paljuski tänu entusiastidest vabatahtlike pingutusele, nappide ressursside tingimustes, on Eesti suuremate mäluasutuste tuginõustamise ja professionaalse juhendamise näol välisarhiivide pidajaile tõhusaks motivatsiooniks. Suvekooli, seminari või muus vormis kord aastas aset leidev kohtumine võiks saada traditsiooniks. Kogemuste vahetamise vajaduse väljasuremist ei maksa karta, nagu ka mitte eesti kultuuripärandi ega eestluse elujõu kadumist võõrsil.

Birgit Kibal